

عنوان: نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزند از منظر مقام معظم رهبری

نویسنده: فائزه اسفندیاری^۱

چکیده

خانواده در اسلام و دیگر ادیان الهی یکی از مهم‌ترین پایه‌های جوامع بشری است، مبنای تربیت فرزندان و نسل آینده در خانواده قرار دارد، اسلام - کامل‌ترین دین الهی - اهمیت فراوانی به خانواده و نقش آن در جامعه داده است. با نگاهی به آموزه‌های دینی و کلمات وحی و ائمه اطهار(ع) به‌خوبی درمی‌یابیم که یکی از نقش‌های زنان در خانواده، نقش مادری است، خداوند به حرمت این نقش و به حکمت نیازمندی‌هایی که این نقش برای تأثیر گذاشتن روی فرزندان دارد از هیچ چیز دریغ نفرموده و دو قابلیت عظیم را به زن داده: یکی قدرت تحول و دیگری قدرت تحمل. نقش مادری به معنای خاص آن تنها نقش ارزشمند و حیاتی است که یک زن می‌تواند بعهده گیرد. هدف از این پژوهش بررسی «نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزند از منظر مقام معظم رهبری» است که به روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از شیوه‌ی کتابخانه‌ای جمع آورنده است. مقام معظم رهبری، در سخنان متعدد خود به اهمیت تربیت اخلاقی و نقش مادران در این مسیر تأکید کرده‌اند. از دیدگاه ایشان، مادر نه‌تنها با تربیت صحیح و انتقال ارزش‌های اخلاقی به فرزند، بلکه از طریق رفتار، الگو بودن، و ایجاد محیطی مناسب برای رشد اخلاقی می‌تواند پایه‌های شخصیتی فرزند را بنا کند. در واقع، تربیت اخلاقی فرزند از نظر مقام معظم رهبری نه‌تنها یک وظیفه دینی، بلکه یک مسئولیت اجتماعی و انسانی است که در آن مادر نقش بی‌بدیلی ایفا می‌کند.

کلید واژگان: نقش مادر، تربیت، فرزند، منظر، مقام معظم رهبری (حفظه الله)

مقدمه

خانواده، هسته نخستین جامعه؛ نقطه آغازین زندگی اجتماعی انسان‌ها و نخستین کانون تمدن و آرامش بشری است. استحکام این بنای مقدس، چشم‌اندازهای روشنی را در افق پیشرفت اجتماع ترسیم خواهد کرد... و از عوامل اصلی انتقال فرهنگ، اندیشه، اخلاق و سنت‌ها و عواطف از نسلی به نسل دیگر است. در میان اعضای خانواده بیشترین سهم تأثیرگذاری بر فرزند از آن مادران است؛ بر پای‌بست همین نگرش، بارزترین و والاترین نقشی که در کلام وحیانی قرآن، برای زنان ترسیم و مورد ستایش قرار گرفته شده نقش مادری و عهده‌داری تربیت فرزندان است. زنان در نقش مادری و همسری، محور و کانون امنیت و آرامش خانواده هستند. در بیان مکرر از پیامبر اکرم (صلی الله) و امیرمؤمنان و سایر ائمه (علیهم السلام)، این رسالت به‌عنوان جهاد زنان تعریف شده که به تنهایی با تمام فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی و جهاد مردان در راه خدا برابری می‌کند. و راز ستایش قرآن از مادران، نقش عمده و سرنوشت‌ساز آنان در تربیت فرزندان و نسل آینده اجتماع است.

تربیت اخلاقی فرزند از جمله مهم‌ترین وظایف والدین است که تأثیر عمیقی بر ساختار شخصیت، رفتار و آینده اجتماعی فرد دارد. در این میان، نقش مادر به‌عنوان اولین و مهم‌ترین آموزگار و مربی کودک از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است. مادر از آغاز زندگی کودک را در آغوش می‌گیرد و در مراحل اولیه رشد او حضور پررنگی دارد و می‌تواند نقشی کلیدی در شکل‌دهی به شخصیت اخلاقی فرزند ایفا کند.

هدف از این تحقیق «بررسی و تحلیل نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزند از منظر مقام معظم رهبری» است. و در پی پاسخگویی به این سؤال است که «نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزند از منظر مقام معظم رهبری (حفظه الله) چیست؟ پاسخ به این پرسش می‌تواند به روشن‌تر شدن راهکارهای عملی برای بهبود تربیت اخلاقی فرزندان در جوامع مختلف، به‌ویژه در جامعه

ایرانی، کمک شایانی نماید. و سعی خواهد شد با تحلیل سخنان و نوشته‌های رهبر انقلاب اسلامی، ابعاد مختلف نقش مادر در تربیت اخلاقی کودک روشن کند.

مقام معظم رهبری در کتاب «زن و بازیابی هویت حقیقی» می‌فرمایند: «در خانواده، زن نقش اساسی می‌تواند ایفا کند. زن به عنوان همسر و نقش مادری که دارد و هم با توجه به مدیریت اقتصادی که در درون خانه دارد می‌تواند بطور عملی ارائه دهنده الگوی مناسب زندگی اسلامی در خانواده باشد. ایجاد پیوندهای صحیح و سالم با دیگر افراد مانند روابط محرم و نامحرمی، نوع پوشش در جامعه و چگونگی تغذیه و معماری ساختمان‌ها و تزئینات منزل، آداب و رسوم در مراسمات مانند ازدواج و حتی نوع تغذیه افراد خانواده ... که اگر براساس ساختاری صحیح پایه گذاری شود بالتبع آن جامعه نیز به سوی پیشرفت و ترقی به راه خواهد افتاد.

در همه فرهنگ‌ها، مادر نخستین سرمشق و منبع یادگیری کودک، عمده‌ترین نقش را درباره او ایفا می‌کند. مادر همه چیز کودک است؛ غذای او، عامل راحتی و آرامش او، نوازشگر و منبع عاطفه اش و.... مادر است که درس عفت و پاکی، درستکاری و امانت داری، وظیفه شناسی و فداکاری، دلسوزی و مهربانی، ایمان، شجاعت و... را به کودک خود می‌آموزد و هموست که پایه‌های سعادت یا شقاوت و بدبختی را در وجود فرزند خود قرار می‌دهد. از همین روست که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «بهشت زیر پای مادران است».

۱. مفاهیم

الف) مفهوم تربیت

واژه تربیت، مصدر باب تفعیل از ماده «ربی یربو» به معنای رشد بوده و در کتب لغت به معنای رشد دادن و پروراندن استعمال شده است.^۱

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۴۰۱.

التربية - [ربو]: پرورش فکری و اخلاقی؛ - «سئی التربية» و «قلیل التربية»؛ «تربية الحيوان او

النبات»: هنر پرورش یا تربیت حیوان یا پرورش گیاهان.^۱

تربیت در اصطلاح

فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعدادهای درونی هر موجود و به ظهور و فعلیت رسانیدن امکانات بالقوه موجود در درون او است.^۲

تربیت، مجموعه روش‌ها و راهکارهایی است که از آغاز زندگانی انسان، به کار گرفته شده تا او در مسیر صحیح رشد و ترقی قرار گیرد و در پرتو این آموزش‌ها، بتواند خود را از انحراف نجات دهد و راه سعادت و کمال را در پیش گیرد.

تربیت مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و عملیاتی است که برای رشد و به فعلیت رسیدن استعدادهایی که خداوند در نهاد یک موجود قرار داده است، انجام می‌گیرد.^۳ و در پرتو این آموزش‌ها بتواند خود را از انحراف نجات دهد و راه سعادت و کمال را در پیش گیرد.

ب) مفهوم فرزند

فرزند؛ [فَرَزَ] (ا) ولد. نسل. (یادداشت به خط مؤلف). پسر و دختر هر دو را گویند. (آندراج) در پهلوی فَرَزَنْد است و در پارسی باستان فرزئنتی غالباً به پسر و گاه به دختر اطلاق شده است.^۴

مترادف فرزند: آقازاده، اولاد، بچه، پور، رود، زاد، زاده، سلیل، صبی، غلام، نسل، نورچشم، ولد.

۱. بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۲۲۲.

۲. رحیمیان و رهبر، اخلاق و تربیت اسلامی، ص ۶.

۳. اعتصامی و سعید راصد، مبانی و روش تدریس تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی، ص ۳.

۴. دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ص ۱۵۵.

قرآن کریم در بیانی نورانی و زیبا فرزند را نور چشم معرفی نموده است. « وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا^۱ » و آنان که می‌گویند: ای پروردگار ما، از همسران و فرزندانمان دل‌های ما را شاد دار (و دیدگان ما را آرام بخش)، و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان.»

« قرءة اعین » معادل نور چشم است که در فارسی می‌گوئیم، کنایه از کسی که مایه سرور و خوشحالی است.

این تعبیر در اصل از کلمه قر (بر وزن حر) گرفته شده که به معنی سردی و خنکی است، و از آنجا که معروف است (و بسیاری از مفسران به آن تصریح کرده‌اند) اشک شوق همواره خنک، و اشک‌های غم و اندوه داغ و سوزان است، لذا قرءة عین به معنی چیزی است که مایه خنک شدن چشم انسان می‌شود، یعنی اشک شوق از دیدگان او فرو می‌ریزد، و این کنایه زیبایی است از سرور و شادمانی است.^۲

ج) مفهوم مادر

(مادر، ننه یا مامان) به فرانسوی (maman) یکی از نسبت‌های خانوادگی است و به والد طبیعی یا اجتماعی مؤنث گفته می‌شود. به دلیل پیچیدگی و تفاوت‌های اجتماعی، فرهنگی، و مذهبی، تعاریف و نقش‌ها، تعریف کلی کلمه مادر متفاوت است.

مادر. [د] [ا] ترجمه «ام» که والده باشد. (آندراج). زنی که یک یا چند بچه بدنیا آورده باشد. (ناظم الاطباء). ام. والده، ماما، مام، ماد. مار. (یادداشت به خط مرحوم دهخدا). ماد. مار. پهلوی، «ماتر»، «مات» ظاهراً از «ماتا»، حالت فاعلی از «ماتر»، اوستا، «ماتر»، ارمنی دخیل، «متک» «(ماده). هندی باستان، «ماتر»، ارمنی، «مئیر»، کردی، «ماک»، مادک (مادر)، «مادک»

۱. سوره فرقان: آیه ۷۴.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص: ۱۶۸.

داد، به بچه‌های خود رسید، آن‌ها را شیر داد، آن‌ها را در آغوش خود بزرگ کرد، برای آن‌ها آذوقه‌های فرهنگی - قصص، احکام، حکایت‌های قرآنی، ماجراهای آموزنده - فراهم کرد و در هر فرصتی به فرزندان خود مثل غذای جسمانی چشاند، نسل‌ها در آن جامعه، بالنده و رشید خواهند شد. این، هنر زن است و منافاتی هم با درس خواندن و درس گفتن و کار کردن و ورود در سیاست و امثال این‌ها ندارد.^۱

در کنار انجام این نقش زن می‌تواند در جامعه نیز حضور یافته و به انجام فعالیت بپردازد. منتها شرط مهم آن این است که به نقش و مسئولیت خانوادگی او لطمه‌ای وارد نشود، چراکه اگر زن نتواند از عهده مسئولیت‌های خانوادگی خود مانند تربیت فرزندان و شوهرداری به خوبی برآید، صدمات و آسیب‌های جبران‌ناپذیری به جامعه وارد خواهد شد و نیروی فعال اجتماعی و نسل آینده‌ساز جامعه - که اکثریت آن را مردان و پسران تشکیل می‌دهند - از تربیت صحیح و کارآمدی برخوردار نخواهند بود.^۲

رهبر معظم انقلاب در این رابطه تصریح کرده‌اند: «در مسئله زن آنچه در درجه اول اهمیت قرار دارد، مسئله «خانواده» است؛ نقش زن به عنوان عضوی از خانواده. به نظر من از همه نقش‌هایی که زن می‌تواند ایفا کند، این اهمیتش بیشتر است. البته بعضی‌ها اینطور حرف‌ها را در همان نظر اول با شدت رد می‌کنند و می‌گویند آقا شما می‌خواهید زن را توی خانه اسیر کنید، محبوس کنید، از حضور در صحنه‌های زندگی و فعالیت باز بدارید؛ نه، به هیچ‌وجه قصد ما این نیست؛ اسلام هم این را نخواسته. اسلام وقتی که می‌گوید: «والمؤمنون و المؤمنات بعضهم اولیاء بعض یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر....»^۳ یعنی مؤمنین و مؤمنات در حفظ مجموعه نظام اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر همه سهیم و شریکند؛ زن را استثنا نکرده. ما هم

۱. روزنامه جوان، ۲۲ مهر ۱۴۰۲.

۲. همان.

۳. سوره توبه: ۷۱.

نمی‌توانیم زن را استثنا کنیم. مسئولیت اداره جامعه اسلامی و پیشرفت جامعه اسلامی بر دوش همه است؛ بر دوش زن، بر دوش مرد؛ هر کدامی به نحوی بر حسب توانایی‌های خودشان. بحث سر این نیست که زن آیا می‌تواند مسئولیتی در بیرون از منزل داشته باشد یا نه - البته که می‌تواند، شکی در این نیست؛ نگاه اسلامی مطلقاً این را نفی نمی‌کند - بحث در این است که آیا زن حق دارد به خاطر همه چیزهای مطلوب و جالب و شیرینی که در بیرون از محیط خانواده برای او ممکن است تصور شود، نقش خود را در خانواده از بین ببرد؟ نقش مادری را، نقش همسری را؟ حق دارد یا نه؟ ما روی این نقش تکیه می‌کنیم».^۱

با مطالعه تاریخ زندگی رهبران و شخصیت‌های بزرگ دنیا را در گذشته و حال در می‌یابیم، که اغلب آن‌ها از همین خانه‌های به ظاهر محقر ظهور کرده‌اند، نه از خانه‌های ثروتمندان که نقش مادران در تربیت چنین افرادی جای تردید ندارد. امام خمینی «ره» می‌فرماید: «یک مادر ممکن است یک بچه را خوب تربیت کند و آن بچه یک امت را نجات بدهد و ممکن است بد تربیت کند و آن بچه موجب هلاکت یک امت بشود». این کلام امام دلیل روشنی بر اهمیت نقش مادران در شکل دادن اندیشه‌های سیاسی فرزندان است. همان گونه که خود ایشان نیز از خانواده مؤمن و طبقه متوسط جامعه ظهور کرد و معادلات سیاسی و نظامی جهان را به هم ریخت.^۲

۱. روزنامه جوان، ۲۲ مهر ۱۴۰۲.

۲. موسوی خمینی، جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (ره)، ص ۱۲۴؛ احسانی، محمد، مادر معمار تربیت، شمیم یاس، شماره ۵۱، ۱۳۸۶، ص ۲.

۵. نتیجه گیری

یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است که فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، با دل دادن و رعایت و دقت، آن چنان بار بیاورد که این موجود انسانی - چه دختر و چه پسر - وقتی که بزرگ شد، از لحاظ روحی، یک انسان سالم، بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختی‌ها و فلاکت‌ها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و امریکا به آن گرفتارند، بار آمده باشد. رهبر انقلاب: زن را از سه دیدگاه می‌شود مورد ملاحظه قرار داد تا بینش اسلامی نسبت به او آشکار شود:

یکی نقش زن به عنوان انسانی در راه تکامل معنوی و نفسانی است که در این دیدگاه، زن و مرد با یکدیگر هیچ تفاوتی ندارند. در تاریخ، زنان بزرگ و برجسته‌ای حضور داشته‌اند؛ همچنان که مردان بزرگ و برجسته‌ای بوده‌اند. از نظر اسلام، میدان فعالیت و تلاش علمی و اقتصادی و سیاسی برای زنان، کاملاً باز است. اگر کسی با استناد به بینش اسلامی بخواهد زن را از کار علمی، از تلاش اقتصادی یا از تلاش سیاسی و اجتماعی بی‌نصیب سازد، به خلاف حکم خدا عمل کرده است. زنان به قدری که توان جسمی و نیازها و ضرورت‌هایشان اجازه می‌دهد، می‌توانند در فعالیت‌ها شرکت کنند. دیدگاه سوم، نگاه به زن، به عنوان یک عضو در خانواده است که این از همه مهمتر به نظر می‌رسد. برای مرد و زن در خانواده، حقوقی قرار داده شده است که از روی کمال مصلحت و حکمت است. لکن زن از لحاظ جسمی، ظرافت بیشتری دارد و مرد، قوی‌تر و گردن‌کلفت‌تر است. اگر قانون از زن دفاع نکند، ممکن است مرد، نسبت به او تعرض کند. این همان نقطه اساسی است که اسلام مهمترین کار را در این بخش انجام داده است. این همان نکته‌ای است که در دنیای غرب، مغفول مانده و امروز زنان دچار مظلومیت شدیدی هستند.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، ج ۱، بیروت، دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴.
۳. احسانی، محمد، **مادر معمار تربیت**، شمیم یاس، شماره ۵۱، ۱۳۸۶.
۴. اعتصامی و سعید راصد، **مبانی و روش تدریس تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی**، چاپ اول، تهران، شابک، چاپخانه کاج، ۱۴۰۱.
۵. بانکی پور، امیر حسین و احمد قماشچی، **تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری**، ج ۱، چاپ سوم، تهران، تربیت اسلامی، ۱۳۸۵.
۶. بستانی، محمد فؤاد، **فرهنگ ابجدی**، ترجمه رضامهیاری، چاپ دوم، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵.
۷. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰/۱۰/۴.
۸. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴/۵/۵.
۹. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۴/۲۱.
۱۰. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۲/۱۱.
۱۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴.
۱۲. حسینی خامنه‌ای، سید علی، **تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری**، ج. اول، تهران، نشر تربیت اسلامی، ۱۳۸۵.
۱۳. " " ، **زن و بازیابی هویت حقیقی**، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.
۱۴. " " ، **فرهنگ و تهاجم فرهنگی**، چاپ اول، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۳.
۱۵. خطبه عقد؛ ۱۳۷۷/۰۹/۱۲.

<http://farsi.khamenei.ir/spech-content?id=۲۱۴۲۹>.

۱۶. دفتر مقام معظم رهبری، **حدیث ولایت** (مجموعه رهنمود های مقام معظم رهبری)،

ج. ۹، چاپ دوم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.

۱۷. دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، ج ۴، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۴.

۱۸. رحیمیان و رهبر، محمد حسن و محمد تقی، **اخلاق و تربیت اسلامی**، قم، انتشارات

سمت، ۱۳۹۲.

۱۹. رفعت جاه، مریم، **هویت انسانی زن در چالش آرایش و مد**، فصلنامه مطالعات

راهبردی زنان، سال نهم، شماره ۱۳۸۶، ۳۸.

۲۰. روزنامه جوان، ۲۲ مهر ۱۴۰۲.

۲۱. طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الاخلاق**، چاپ چهارم، قم: شریف رضی، ۱۴۱۲ق.

۲۲. مظاهری، حسین، **اندیشه های ناب: سیمای زن در اسلام**، مؤسسه فرهنگی

مطالعاتی الزهرا، ۱۳۹۱.

۲۳. معین محمد، **فرهنگ معین**، تهران، انتشارات زرین، ۱۳۸۶.

۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، ج ۱۵، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الإسلامیة،

۱۳۷۱ ش.

۲۵. موسوی خمینی، جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (ره)، چاپ ۱۵، تهران، مؤسسه

تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) ۱۳۹۳.